

Förskolepedagogisk undervisning

Publicerad i Förskoletidningen 2010, 30(4), s. 25-29.

Undervisning – förskollärarens yrkesutövning. Ja, vad är det annars vi gör i förskolan? Men vi brukar inte kalla förskolans verksamhet för undervisning och begreppet har viss belastning sedan gammalt med vuxenstyrd förmedlingspedagogik i botten. Därför måste synen på den förskolepedagogiska undervisningen breddas och bli förskolans egen.

Utifrån den nya skollagen bedriver vi förskollärare nu undervisning. Det är ett begrepp som successivt smugit sig in i förskolan. När BOSK- kommittén inför läroplanen år 1997 började använda begreppet även för förskollärarens arbete, så definierade de undervisning som *medvetna handlingar i riktning mot ett mål*. Och sådana processer pågår ju i förskolan.

Samtidigt är begreppet belastat på minst två sätt; historiskt har det exemplifierat skillnaden mellan förskollärarens och lärarens arbete och, kanske framför allt, undervisning associeras till en vuxenstyrd förmedlingsmetodik och tankar om att lärare lär ut och elever lär in. Synen på kunskap och lärande har dock vidareutvecklats i läroplanerna till en betoning av ett situerat och relationellt lärande.

Skollagen definierar undervisning så här:

- *undervisning*: sådana målstyrda processer som under ledning av lärare eller förskollärare syftar till utveckling och lärande genom inhämtande och utvecklande av kunskaper och värden (1 kap. 3§)

Förskolan har med skollagen blivit en egen skolform och vår yrkesutövning kallas undervisning. Därmed blir vi alla delaktiga i erövrandet och utvecklandet av begreppet undervisning. Förskolan har ett specifikt uppdrag och en egen tradition. Regeringen skriver i sina kommentarer att den pedagogiska särart som utmärker förskolan inte ska försvinna. Det är en alltför passiv inställning. Förskolans verksamhet ska naturligtvis användas för att exemplifiera och vidga synen på undervisning så att även förskollärare börjar använda begreppet undervisning om sin verksamhet. För handen på hjärtat – vad är det annars vi gör? Arbetar? Leker?

Utflykt med småbarnen

På en småbarnsavdelning bestämde man sig för att prioritera utflykt i mindre grupp, för att ge två-treåringarna direkta och rika upplevelser utanför förskolan. Det gick till så att en förskollärare tog två barn med sig på en utflykt under en förmiddag eller en eftermiddag. Målet för utflykten kunde variera, men de pågick under en längre tid och samma barn kunde göra samma utflykt flera gånger och med olika pedagoger.

Idag var det min tur att åka på utflykt med Anna och Albin. Jag tog med lite frukt, vatten och en termos kaffe. Ett barn i varje hand och så promenerade vi raskt ner till spårvagnshållplatsen. När vi närmade oss hörde vi spårvagnen komma så vi fick springa för att hinna. Men vi hann med och satte oss i sista vagnen och pustade ut.

Så åkte vi till ändhållplatsen och där gick vi av och satte oss på bänken och åt frukten. Jag hann knappt dricka upp mitt kaffe förrän det var dags för

spårvagnen att åka tillbaks. Konduktören skrattade åt oss som bara åkte fram och tillbaks, men det gick ju i alla fall på samma biljett.

Anna och Albin stod på knä vid fönstret och tittade ut. Oj, vad de kan prata nu! De babblar ju så man nästan får ont i öronen. Sen var vi tillbaka vid vår hållplats igen. Jag tog ett kort på barnen vid hållplatsen innan vi gick tillbaks till förskolan. Det blir bra på dokumentationstavlan.

Anna och Albin hann leka lite med de andra barnen på gården innan det var dags att gå in och äta lunch. (pedagog A)

En lyckad utflykt och en trevlig förmiddag, eller hur? Tänk om vi kunde ha tid och möjlighet för sådana upplevelser med alla barn. Upplevelser ja, och barnen har säkert fått något spännande att berätta om, men är detta undervisning?

Samma utflykt?'

Låt oss följa med på samma utflykt med samma barn men med en annan pedagog:

Idag var det min tur att få åka på utflykt med Anna och Albin. Vi satte oss ner och pratade om vad vi skulle göra och vad vi skulle ha med oss. Sedan packade vi tillsammans biljetten, kameran, vatten, frukt och servetter i lilla utflyktsryggsäcken. Jag tog ett barn i varje hand och så promenerade vi gatan ner mot spårvagnshållplatsen. Vi lekte *Vem hör spårvagnen först?* ” och Anna vann. Men spårvagnen kom så snabbt så vi skulle nog inte hinna med den. I stället stannade vi där vi var och tog fram kameran och fick ett fint kort på vagnen. När vi kom fram till hållplatsen fick vi läsa på tidtabellen för att se när nästa vagn skulle komma – om sju minuter. Då passade vi på att ta kort på tidtabellen och bänken vid hållplatsen. Där satt en tant som undrade vad vi höll på med. *Vi är på utflykt – vi ska åka med spårvagnen ända tills den tar slut*, sa Albin. Då berättade tanten att hon skulle åka till sin väninna som fyllde år. Sedan kom spårvagnen och vi klev på i första vagnen. Man kan sitta längst fram i vagnen och då kan barnen se framåt, precis hur vagnen kör. De ser spåren, signaler, det finns till och med bommar på ett ställe. Jag hinner knappt med allt som de vill att jag ska fotografera. Sen kom konduktören och då fick Anna lämna fram biljetten och säga vart vi skulle. Jag tog kort på konduktören när han stämplade vår biljett.

Så var vi vid slutstationen, Albin tryckte på stoppknappen och vi klev av. Det blev ett jättebra kort med båda barnen i dörren. Eftersom det var slutstation hade vi ingen brådska av vagnen. Vi hälsade på föraren när hon gick från första vagnen till sista. Sedan gick vi och tittade på där spåren slutar. Det finns flera bromsklossar i järn och betong som vi kände lite på – och fotade förstås. Vi vinkade adjö till spårvagnen när den åkte iväg och satte oss ner vid bromsklossarna och åt frukt.

Ungefär när vi var klara med frukten kom en ny spårvagn. Det var lite läskigt att stå precis vid slutet. Vagnen kom närmare och närmare, men den hann stanna innan den kom fram till oss. Det var en annan förare och konduktör i denna spårvagn. Vi hälsade på dem och vi fick ta kort på dem. De hette Bertil och Bella. Albin frågade *Hur bromsar man?* och Anna undrade *Hur kan du veta att jag plingar på stoppknappen?* Då fick vi titta in i förarhytten! Bertil visade spakarna, knapparna och lamporna för oss. Det finns en mikrofon i hytten också. Sedan åkte vi tillbaks, men nu satt vi längst bak och kunde se när spåren försvann bakom oss.

Vi fick skynda oss lite grand för att hinna tillbaks till lunchen. Efter vilan ska vi sätta ihop vår utflyktsbok; *Anna och Albin åker spårvagn*. Det blev tio bra kort och jag är så nyfiken på vad Albin och Anna vill att jag ska skriva vid varje kort.

(pedagog B)

Det är samma utflykt, men med olika insatser från de två pedagogerna. Pedagog A genomför en trevlig utflykt medan pedagog B undervisar om förskolans närsamhälle samt dokumenterar för uppföljande lärprocesser, där barnen har möjlighet till stort inflytande.

Vilka målstyrda processer har under ledning av förskollärare bidragit till att skapa kunskap och lärande hos Albin och Anna? Vilka medvetna val och handlingar hos pedagog B gör barnens upplevelser under utflykten till en rikare upplevelse? I svaren på dessa frågor utformas innebörden av begreppet *undervisning i förskolan*. Vad, hur, när, varför och med vilka gör vi det vi gör i förskolan?

Behörighet

Skollagen inför behörighetskrav för förskollärare:

Huvudmännen ska för undervisning använda lärare eller förskollärare som har en utbildning som är avsedd för den undervisning som läraren eller förskolläraren ska bedriva. (2 kap. 13§)

Skolverket får i uppdrag att precisera vilka utbildningar som ger behörighet för anställning. I skollagen (2 kap. 20§) preciseras att förskolläraryxamen eller lärarexamen mot yngre åldrar, med inriktning mot den undervisning som ska bedrivas, krävs för tills vidareanställning i förskola. Förskollärare får även undervisa i förskoleklass, men skollagen anger i första hand lärare för arbete i förskoleklass. Vilka lärare kommer att anses ha den utbildning som är avsedd för att undervisa i förskoleklassen?

Utomnordisk förskolläraryxamen kan kompletteras med praktik/utbildning i svensk förskola och leda till behörighet, men lagen föreskriver att man dessutom ska ha de kunskaper i svenska som behövs. Annan person, som bedöms lämplig, får anställas temporärt endast i de fall då det saknas utbildad, behörig förskollärare eller lärare. Om sådan anställning pågår längre än sex månader krävs särskilt beslut om detta av huvudman och anställningen får gälla under högst ett år.

Huvudman får även anställa annan personal än förskollärare i förskolan:

Utöver lärare eller förskollärare som avses i 13 § får det i undervisningen i fritidshemmet och förskolan finnas annan personal med sådan utbildning eller erfarenhet att elevernas eller barnens utveckling och lärande främjas. (2 kap. 14§)

Med annan personal i förskolan avses i praktiken personal med barnskötaranställningar. Det är huvudmannen, dvs kommunen eller enskilda, som avgör hur många förskollärare respektive annan personal man anställer, men det går inte att driva förskola utan förskollärare. Enligt förslag till reviderad läroplan kommer förskolläraren att ha ansvar för verksamheten och ansvar för att tillsammans med annan personal i arbetslag utföra verksamheten.

Förskolelektor

En poängtering av forskningens betydelse för verksamheten görs genom att skollagen öppnar för anställning av forskarutbildade förskollärare.

En förskollärare ska i skolväsendet benämnas lektor om han eller hon har

1. avlagt minst licentiatexamen inom ett område som omfattas av förskolans uppdrag eller har avlagt motsvarande utländsk examen, och
2. under minst fyra års tjänstgöring som förskollärare har visat pedagogisk skicklighet. (2 kap. 24§)

Här har remissomgången påverkat regeringen, som i sitt förslag till skollag endast nämnde gymnasieskolan som en möjlig arbetsplats för lektorer. Enligt skollagen kan lektorer nu tillsättas i samtliga skolformer. Huvudmannen ska sträva efter att anställa förskollärare som har forskarutbildning (2 kap. 23§).

Regeringen har även initierat en forskarskola för förskollärare till licentiatexamen, som startar hösten 2010, vilket skapar nya möjligheter för förskollärare att göra karriär på djupet inom sitt yrke och att kunna arbeta kvar inom förskolan efter sin forskarutbildning.

Pedagogisk skicklighet

Förutom akademiska studier krävs minst fyra års arbete då förskollärare visat pedagogisk skicklighet för att bli utnämnd till lektor. Vad är pedagogisk skicklighet i förskolan? Hänger det kanske samman med hur undervisningsbegreppet kommer att uttolkas för förskolan? En utgångspunkt kan vara de bedömningskategorier som används inom den verksamhetsförlagda delen av förskolläraryrket, en annan att kategorierna förankras i forskning inom förskolans område. Eftersom förskola och skola har (delvis) olika uppdrag och vuxit ur (delvis) olika traditioner, måste även kriterierna för pedagogisk skicklighet inom förskolan anpassas och i vissa delar komma att skilja sig från skolans bedömning av pedagogisk skicklighet. Det är oerhört viktigt att förskollärare genom sitt arbete är med om att forma innebörden i och kriterierna för att mäta pedagogisk skicklighet.

Vad är det som är viktiga kompetenser för pedagogisk skicklighet? Begrepp som skicklighet och kompetens inrymmer individuella variationer eftersom de byggs upp genom en kombination av kunskap, erfarenhet och den egna personligheten. Pedagogisk skicklighet kan kanske innebära att föräldrarna är nöjda. Det är relativt vanligt att kommuner idag med hjälp av olika standardiserade enkäter mäter hur nöjda föräldrar är. Kan dessa enkätsvar användas som ett mått på pedagogisk skicklighet? Eller har vi då blandat ihop det vi vill mäta med det som är enkelt mätbart?

Genom historien har det funnits beskrivningar av förskollärares yrkeskompetens. Gemensamt för dem alla är de höga krav som ställs på kunskap, hälsa och personlighet. Och den positiva grundsynen att såväl kunskap och erfarenhet som egenskaper går att utveckla genom livet, under utbildningen och under yrkesutövandet.

Satsning på kompetensutveckling

Utöver satsningen på att få fram forskarutbildade förskollärare till verksamheten stärks arbetsgivarens ansvar för kompetensutveckling.

Huvudmannen ska se till att personalen vid förskole- och skolenheterna ges möjlighet till kompetensutveckling.

Huvudmannen ska se till att förskollärare, lärare och annan personal vid förskole- och skolenheterna har nödvändiga insikter i de föreskrifter som gäller för skolväsendet. (2 kap. 34§)

Skollagen behandlar förskollärare, lärare och annan personal likvärdigt i skollagen. Det skulle kunna innebära ett genombrott och satsningar på allmän gemensam fortbildning och individuell kompetensutveckling. Inom skolan avsätts cirka två veckor årligen till kompetensutveckling. Förskolelyftet pågår.

Med stöd av skollagen kan vi nu kräva fortbildning om vad den nya skollagen innebär, dels allmänt, dels i just min kommun, i min förskola. Snart kommer en reviderad Läroplan för förskolan. Läroplaner är föreskrifter, som enligt skollagen huvudmannen ska se till att alla anställda får nödvändiga insikter i. På vilket sätt och med vilket fokus skulle ni vilja delta i fortbildning?

Förbud mot att kränka

Enligt skollagen är alla former av kränkande behandling förbjudet inom förskola och skola (Kap. 6). Med kränkande behandling avses enligt lagen *ett uppträdande som utan att vara diskriminering kränker ett barns eller en elevs värdighet*. Utöver det som slås fast i detta kapitel gäller förbuden mot diskriminering enligt 2009 års diskrimineringslag.

All personal är skyldig att känna till uppdraget mot kränkande behandling. Det ska genomföras åtgärder för att förebygga och förhindra att ett barn utsätts för kränkande behandling. Dessutom ska det upprättas planer för de åtgärder som ska vidtas inom organisationen. Dessa planer ska följas upp årligen.

Förekommer det kränkningar mot barn i förskolan i Sverige? Ja, det finns återkommande berättelser om hur vuxna talar kränkande om barn eller deras föräldrar liksom hur barn kränks i handling, ofta inom ramen för de regler och rutiner som finns i förskolan. Och ganska ofta ställer sig vuxna i närheten på den vuxnas sida genom att titta bort, ignorera, acceptera.

Värdighet och värde

Motsatsen till kränkande behandling är värnandet av den enskilda människans värdighet och värde. Värdighet är motsatsen till skam. Därför måste alla former av skambeläggande från personalens sida noteras, diskuteras och elimineras. Metoder som ignorering, utfrysning och Time-out verkar komma tillbaka igen, i supernannyns kölvatten, menar exempelvis barnläkaren Lars H Gustavsson i en nyutkommen bok *Växa - inte lyda* (Norstedts, 2010). Time-out är en term från basketen som fick en bredare användning när Mona Sahlin tog Time-out från politiken på 1990-talet. Termen betyder att man själv bestämmer sig för att ta en paus. Men idag bestämmer fröknarna och föräldrarna när barnen behöver en time-out och sätter dem på stolar eller skickar iväg dem till isolering, berättar Gustavsson.

Inom basketen är time-out dessutom en gemensam sysselsättning. Spelarna och tränarna får en stund för att tillsammans prata igenom situationen, kanske lugna ner spelet och dra upp ny taktik. Sådan dialogpedagogik behövs det mycket av i barnuppfostran, inte isolering och utfrysning och annan kränkande behandling.

En lärare, förskollärare eller annan personal som får kännedom om att ett barn eller en elev anser sig ha blivit utsatt för kränkande behandling i samband med

verksamheten är skyldig att anmäla detta till förskolechefen eller rektorn.(6 kap. 10§)

Förskolechefen eller rektorn är i sin tur skyldig att anmäla detta vidare till huvudmannen, som har att skyndsamt utreda omständigheterna och ev. vidta åtgärder för att förhindra liknande handlingar i framtiden. Orden *som får kännedom om* i lagtexten innebär att skyldigheten finns även om man själv inte bevittnat händelsen. Orden *ett barn eller en elev som anser sig ha blivit utsatt för* uppmanar oss att lyssna till barnens berättelser och att vara lyhörda för barnens perspektiv.

Barnen och deras föräldrar kan driva skadeståndstalan mot huvudmannen om denne inte vidtar tillräckliga åtgärder (6 kap. 12§). I dessa fall ligger det på huvudmannen att visa att kränkande behandling eller repressalier inte har förekommit (6 kap. 14§).

Skollagen anger skyldigheter

Man kan dra en parallell till anmälningsplikten enligt socialtjänstlagen (14 kap.) där vi som anställda har skyldighet att anmäla misstanke om att ett barn far illa till socialtjänsten. Forskning visar att förskole- och skolpersonal inte alltid följer denna anmälningsplikt. Genom att riksdagen har kopplat ekonomiska sanktioner i form av ett skadeståndsansvar till förbuden mot kränkande behandling kan det tänkas att denna anmälningsplikt kommer att få större genomslagskraft.

Dessa tydliga och hårda skrivningar innebär en allvarlig markering från riksdagens sida. Vi som arbetar i förskolan behöver naturligtvis lära oss dessa nya regler men framför allt måste vi se över vår verksamhet så att den inte inrymmer regler, rutiner, bemötanden eller attityder som möjliggör kränkande behandling eller diskriminering. Utöver ett allmänt civiltourage följer nu med anställningen en skyldighet för personalen att inta ett barnperspektiv vid förekomsten av kränkande behandlingar. Genom att utveckla arbetet med barns delaktighet och inflytande i förskolans vardag kan vi samtidigt och tillsammans med barnen identifiera tider under dagen, platser och beteenden som behöver ges en ny utformning och användning.

Ingrid Engdahl